

Jarosław Szczechowicz

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ORCID: 0000-0002-4546-3178

jaroslaw.szczechowicz@uwm.edu.pl

Problematyka ciężaru dowodu w świetle dowodu uzyskanego sprzecznie z prawem i możliwości jego procesowego wykorzystania

Zagadnienia wstępne

Zagadnienie poruszane w opracowaniu wywołuje szereg wątpliwości zarówno w orzecznictwie, o czym może świadczyć różnorodność rozstrzygnięć w przeprowadzeniu takiego dowodu w postępowaniu cywilnym, jak i częściowo w doktrynie.

Celem artykułu jest wyjaśnienie wątpliwości dotyczących możliwości wykorzystania dowodu uzyskanego sprzecznie z prawem w postępowaniu cywilnym z jednoczesną analizą problematyki nierozzerwanie związanej z dowodami, tj. ciężarem dowodu. Opracowanie składa się, oprócz wstępu i wniosków końcowych, z trzech części. W pierwszej z nich wyjaśniono pojęcie ciężaru dowodu. W części drugiej przedstawiono przedmiot dowodu. Zwrócono uwagę na zagadnienia, które nie budzą wątpliwości w orzecznictwie i w doktrynie. Część trzecia poświęcona została głównemu nurtowi rozważań publikacji – dowodowi uzyskanemu w sposób sprzeczny z prawem. W artykule wskazano na dwa problemy: pierwszy z nich dotyczy definicji dowodu uzyskanego z naruszeniem prawa, drugi – ewentualnego jego wykorzystania i dopuszczalności przeprowadzenia w postępowaniu cywilnym.

Ciężar dowodu

Problematyka ciężaru dowodu (*onus probandi*) ma ścisły związek z procesem dowodzenia, który rozpoczyna się od przytoczenia twierdzeń o faktach, a następnie przedstawienia na ich poparcie odpowiednich środków dowodowych. W związku z tym wszechstronnej oceny dowodów dokonuje sąd w oparciu

o cały zgromadzony w sprawie materiał dowodowy. W tym kontekście pojawia się zagadnienie związane z ciężarem dowodu. Zgodnie z obowiązującą zasadą rządzącą procesem cywilnym obowiązek przedstawienia dowodów spoczywa na stronach (art. 3 Kodeksu postępowania cywilnego, dalej jako k.p.c.), a ciężar udowodnienia faktów mających dla rozstrzygnięcia sprawy istotne znaczenie spoczywa na stronie, która wywodzi z tych faktów skutki prawne (art. 6 Kodeksu cywilnego, dalej jako k.c.). Zatem jeżeli chodzi o rozkład ciężaru dowodu, to powód powinien udowodnić fakty pozytywne, które stanowią podstawę jego żądania, tj. okoliczności prawo tworzące, a druga strona, jeżeli faktów tych nie przyznaje, ma obowiązek udowodnienia twierdzeń podważających prawo przeciwnika. Innymi słowy art. 6 k.c. formułuje materialnoprawną podstawę rozkładu ciężaru dowodowego, gdyż określa, na kim spoczywa „ciężar” udowodnienia faktu. Można więc przyjąć, że ciężar dowodu należy rozumieć, po pierwsze, jako obarczenie strony procesu obowiązkiem przekonania sądu dowodami o słuszności swoich twierdzeń; po drugie, jako poniesie negatywnych konsekwencji w postaci przegrania procesu wskutek zaniechania realizacji tego obowiązku lub jego nieskuteczności.

Trzeba jednak zwrócić uwagę, że w postępowaniu cywilnym reguła wyrażona w art. 6 k.c. została powtórzona w art. 232 k.p.c., zgodnie z którym strony są obowiązane wskazywać dowody w celu stwierdzenia faktów, z których wywodzą skutki prawne. Warto zaznaczyć, że wyrażonej w art. 6 k.c. oraz w art., 232 k.p.c. reguły rozkładu ciężaru dowodu nie można rozumieć wyłącznie w ten sposób, że zawsze, bez względu na okoliczności sprawy, obowiązek dowodzenia wszelkich faktów o zasadniczym dla rozstrzygnięcia sporu znaczeniu spoczywa na stronie powodowej. Otóż jeżeli jedna ze stron wykazała wystąpienie faktów przemawiających za słusznością jej stanowiska, wówczas to stronę drugą procesu obarcza się ciężarem udowodnienia okoliczności podważających ten wniosek. Zatem ciężar dowodu jest niezależny od pozycji procesowej strony i obciąża zarówno powoda, jak i pozwanego, w zależności od tego, na kim w danej konfiguracji procesowej spoczywa obowiązek dowodzenia lub też skutecznego zaprzeczenia twierdzeniom strony przeciwnej. Należy dodać, że wobec poczynionych uprzednio uwag pojawia się refleksja, zgodnie z którą powód w pozwie i dalszych pismach procesowych ma obowiązek przedstawić twierdzenia o faktach istotnych dla rozstrzygnięcia sprawy oraz wskazać na ich poparcie dowody (art. 232 k.p.c.), natomiast pozwany w odpowiedzi na pozew i w dalszych pismach procesowych musi wypowiedzieć się co do tych faktów, a ponadto przedstawić własne twierdzenia i dowody na uzasadnienie podniesionych przez siebie zarzutów.

Przedmiot dowodu

Przedmiotem dowodu są fakty mające dla rozstrzygnięcia sprawy istotne znaczenie (art. 227 k.p.c.). Istotność ta wynika z przedmiotu postępowania i wiąże się z twierdzeniami faktycznymi stron. Powoływane fakty powinny mieć znaczenie prawne. O tym, jakie fakty są istotne, decyduje przytoczona w pozwie podstawa faktyczna zgłoszonego przez powoda żądania w powiązaniu z normą prawa materialnego, stanowiącą podstawę prawną orzekania o tym żądaniu. Trzeba przy tym zauważyć, że przedmiotem dowodu są fakty (czyli wszelkiego rodzaju zjawiska i zdarzenia występujące w czasie i przestrzeni, zarówno były, jak i współczesne, dotyczące tak świata zewnętrznego, jak i stanów psychicznych) istotne dla rozstrzygnięcia sprawy, a ich istotność wynika z faktycznej i prawnej podstawy wskazanego w pozwie powództwa (żądania). Co więcej, sąd, podejmując decyzję procesową o dopuszczeniu lub pominięciu wniosków dowodowych stron, kierując się oceną, czy odnoszą się one do faktów istotnych dla wyniku sprawy, czy są dopuszczalne w świetle przepisów postępowania cywilnego i czy z uwagi na charakter dowodu i tezę dowodową mogą realnie posłużyć ustaleniu podstawy faktycznej rozstrzygnięcia. W związku z tym fakty – jako przedmiot dowodu – składają się na podstawę faktyczną rozstrzygnięcia sądowego.

Jak wcześniej wspomniano, podnoszono, że podstawowym ciężarem procesowym obciążającym stronę jest ciężar twierdzenia, który sprowadza się do obowiązku przytaczania twierdzeń o faktach (okolicznościach faktycznych) mających istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia spraw¹. Oznacza to, że każde twierdzenie strony postępowania powinno być poparte dowodami. Dowodzenie jest czynnością myślową, której celem jest wskazanie prawdziwości lub nieprawdziwości twierdzeń prezentowanych przez strony. Przez dowód w ścisłym znaczeniu należy rozumieć środek dowodowy, który umożliwi przekonanie się o istnieniu lub nieistnieniu faktów, a tym samym o prawdziwości bądź nieprawdziwości twierdzeń o tych faktach². W ramach postępowania dowodowego każde twierdzenie strony procesu lub uczestnika postępowania dowodowego powinno znaleźć odzwierciedlenie w przedstawionych przez nich dowodach. W piśmiennictwie stwierdzono, że proces poznawczy sądu w zakresie okoliczności faktycznych, stanowiących następnie podstawę do zastosowania normy prawa materialnego, wiąże się z dopuszczeniem, a następnie przeprowadzeniem środków dowodowych³. Stwierdzenia te stały się kanwą do wyrażenia zapa-

¹ E. Rudkowska-Ząbczyk, [w:] Marszałkowska-Krześ (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, 2023, Legalis, komentarz do art. 227, nb 2.

² T. Ereciński, [w:] P. Grzegorzczak, J. Gudowski, K. Markiewicz, M. Walasik, K. Weitz, T. Ereciński (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 2: *Postępowanie rozpoznawcze*, 2022, Lex, komentarz do art. art. 227.

³ Z. Resich, *Istota procesu cywilnego*, Warszawa 1985, s. 163.

trywania, że samo twierdzenie strony nie jest dowodem, dlatego powinno być udowodnione za pomocą dowodów. W odniesieniu do analizowanych zagadnień mamy do czynienia, jak to podkreślono w piśmiennictwie, że wśród faktów dowodzonych w procesie wyróżnia się: fakty prawotwórcze (np. zawarcia umowy), fakty tamujące powstanie prawa (np. brak przesłanek ważności umowy) oraz fakty niweczące prawo, np. fakt zapłaty⁴.

Dowód uzyskany w sposób spreczny z prawem (bezprawny)

Zasygnalizowane kwestie łączą się z główną tematyką objętą tytułem artykułu, a analiza dotycząca tej kwestii daje się usprawiedliwić nie tylko jej dyskusyjnym i nadal rodzącym wątpliwości charakterem. Konieczne jest bowiem w pierwszej kolejności wyjaśnienie pojęcia dowodu uzyskanego sprzecznie z prawem. W piśmiennictwie można spotkać się z określeniami, takimi jak „dowód bezprawny”, „dowód nielegalny”, „dowód uzyskany z naruszeniem prawa” czy wreszcie „dowód spreczny z prawem”⁵. Zdarza się, że te określenia są używane zamiennie. Przez dowód „bezprawny” należy rozumieć dowód uzyskany z naruszeniem prawa materialnego (w szczególności przepisów

⁴ H. Dolecki, *Ciężar dowodu w polskim procesie cywilnym*, Warszawa 1998, s. 111.

⁵ Por. E. Wengerek, *Korzystanie w postępowaniu cywilnym ze środków dowodowych uzyskanych sprzecznie z prawem*, „Państwo i Prawo” 1977, nr 2, s. 33 i nast.; F. Zedler, *Dopuszczalność dowodu z taśmy magnetofonowej w postępowaniu cywilnym*, [w:] E. Łętowska (red.), *Proces i prawo. Rozprawy prawnicze. Księga pamiątkowa ku czci prof. Jerzego Jodłowskiego*, Wrocław 1989, s. 533 i nast.; A. Laskowska, *Dowody w postępowaniu cywilnym uzyskane w sposób spreczny z prawem*, „Państwo i Prawo” 2003, nr 12, s. 89; A. Laskowska-Hulisz, *Dowody z innych dokumentów niż wymienione w art. 243¹ k.p.c. uzyskane w sposób spreczny z prawem*, [w:] K. Knoppek (red.), *Problem dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem w procesie cywilnym*, Poznań 2018, s. 88–89; M. Krakowiak, *Potajemne nagranie na taśmę jako dowód w postępowaniu cywilnym*, „Monitor Prawniczy” 2005, nr 24, s. 1250; B. Karolezyk, *Dopuszczalność dowodów uzyskanych z naruszeniem prawa w postępowaniu cywilnym*, „Przegląd Sądowy” 2012, nr 4; A. Skorupka, *Dopuszczalność dowodu sprzecznego z prawem w sądowym postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2018, s. 112 i nast.; M. Białecki, *Praktyka dopuszczania przez sądy dowodów zdobytych w sposób nielegalny w polskim postępowaniu cywilnym z odwołaniem się do rozwiązań amerykańskich i kanadyjskich*, [w:] A. Góra-Błaszczkowska (red.), *Nowelizacja Kodeksu postępowania cywilnego*, Sopot 2015, s. 159 i nast.; K. Gajda-Roszczyńska, *Ograniczenia dopuszczalności dowodów nielegalnych w postępowaniu cywilnym – granica czy fundament dążenia do prawdy w postępowaniu cywilnym*, „Przegląd Prawa Cywilnego” 2016, nr 3, s. 393 i nast.; K. Gajda-Roszczyńska, *Kilka uwag o dopuszczalności dowodów nielegalnych na tle porównawczym w polskim postępowaniu cywilnym*, [w:] T. Ereciński, P. Grzegorzczak, K. Weitz (red.), *Sine ira et studio. Księga jubileuszowa dedykowana sędziemu Jackowi Gutowskiemu*, Warszawa 2016, s. 71; J. Bodio, *Dopuszczalność dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem. Uwagi prawnoporównawcze w obrębie prawa polskiego*, [w:] K. Knoppek (red.), op. cit., s. 23–24; K. Knoppek, [w:] S. Cieślak (red.), *Postępowanie procesowe przed sądem pierwszej instancji*, seria: System Prawa Procesowego Cywilnego, t. 2, cz. 2, Warszawa 2016, s. 122; J. Misztal-Konecka, *Dowody uzyskane sprzecznie z prawem – problem dopuszczalności dowodów czy ich oceny? Kilka uwag na gruncie postępowania cywilnego*, [w:] K. Knoppek (red.), op. cit., s. 131.

o ochronie dóbr osobistych) lub procesowego oraz zasad współżycia społecznego (dobrych obyczajów). Niezależnie od bardziej lub mniej znaczących różnic w sformułowaniu definicji dowodu bezprawnego pojawia się specyficzny dla tego dowodu problem jego dopuszczalności przeprowadzenia w postępowaniu cywilnym. Powstaje pytanie, czy zgłoszony przez stronę dowód bezprawny sąd powinien pominąć, czy też dopuścić i wykorzystać w postępowaniu dowodowym. Rozstrzygając powyższą wątpliwość, trzeba pamiętać, że k.p.c. nie zawiera ogólnego zakazu wykorzystywania w postępowaniu cywilnym dowodów uzyskanych w sposób spreczny z prawem.

Problematyka dowodu bezprawnego, poza dyskusją w doktrynie, jest przedmiotem rozważań w orzecznictwie sądowym. Z tego względu dalsze rozważania skoncentrują się wokół aktualnego stanu orzecznictwa mającego istotny i jednocześnie praktyczny wpływ na wykorzystanie takiego dowodu w cywilnym postępowaniu sądowym. Zagadnienie to dotyczy przede wszystkim dowodów pozyskanych z nagrań rozmów, które często mają doniosłe znaczenie w postępowaniu sądowym w dokumentowaniu zachowań stron trakcie spotkań, negocjacji czy w życiu rodzinnym.

W tym miejscu należy odróżnić, po pierwsze, dowód z rozmowy nagranej z udziałem rozmówcy, nawet pozyskany bez wiedzy i zgody uczestnika rozmowy; po drugie, dowód z rozmowy, w której osoba ta nie była rozmówcą, a zatem z podsłuchu⁶. Podobny podział został z przyjęty w orzecznictwie. W opracowaniu wskazano na konieczność odrębnego traktowania powyższych dowodów z uwagi na możliwości ich wykorzystania jako materiału dowodowego w postępowaniu cywilnym.

Warto podkreślić, że powyższy podział, wynikający z konieczności poszanowania konstytucyjnie chronionego prawa do prywatności i tajemnicy komunikowania się, uwzględnia dowód z nagrań uzyskanych w sposób przestępczy z naruszeniem art. 267 Kodeksu karnego (dalej jako k.k.), definiujący przestępstwo nielegalnego uzyskania informacji, oraz dowód, który tego przestępstwa nie stanowi, gdyż jest utrwaleniem rozmowy, w której nagrywający uczestniczy, a pozyskana w ten sposób informacja nie narusza norm prawa karnego.

Należy podzielić stanowisko, zgodnie z którym ten pierwszy dowód, z uwagi na to, że pochodzi z przestępstwa (art. 267 k.k.), nie może przedmiotem postępowania cywilnego i dopuszczony przez sąd. W drugim wypadku tak pozyskany dowód może być w świetle art. 233 § 1 k.p.c. przedmiotem oceny sądu. Innym zagadnieniem jest jego ewentualne ograniczenie w dopuszczalności przeprowadzeniu z uwagi na charakter zawartych w nim treści dotyczących sfery prywatności osoby nagrywanej (rozmówcy) – dlatego taki dowód mogą dyskwalifikować okoliczności, w jakich nastąpiło nagranie, jeżeli wskazują one jednoznacznie na poważne naruszenie zasad współżycia społecznego, np.

⁶ Pozyskanie takie dowodu taki może stanowić przedmiot przestępstwa określonego w art. 267 k.k.

przez naganne wykorzystanie trudnego położenia, stanu psychicznego lub psychofizycznego osoby, z którą rozmowa była prowadzona. Z drugiej strony sąd, decydując się na przeprowadzenie dowodu z nagrania rozmowy uzyskanej w takich warunkach, z uwagi na brzmienie art. 233 § 1 k.p.c., zachowuje swobodę jego oceny. Wyrażonego poglądu co dopuszczalności przeprowadzenia dowodu z nagrania rozmowy przez rozmówcę nie zmienia okoliczność, że osoba nagrywana nie wiedziała, że rozmowa jest nagrywana bądź nie wyraziła zgody na jej nagrywanie. W takich okolicznościach sąd zobowiązany jest do przeprowadzenia oceny, czy dowód – ze względu na swoją treść i sposób uzyskania – nie narusza konstytucyjnie gwarantowanego (art. 47 Konstytucji RP) prawa do prywatności osoby nagranej, a jeżeli tak, to czy naruszenie tego prawa może znaleźć uzasadnienie w potrzebie zapewnienia innej osobie prawa do sprawiedliwego procesu (art. 45 Konstytucji RP). Oznacza to, że nawet brak zgody rozmówcy na przeprowadzenie dowodu z rozmowy nie daje podstaw do jego pominięcia w postępowaniu cywilnym, z tym zastrzeżeniem, że dowód z tak nagranej rozmowy nie może pochodzić z przestępstwa (art. 267 k.k.). Dopiero po jego przeprowadzeniu sąd może go ocenić pod kątem wartości dowodowej (art. 233 § 1 k.p.c.), w tym wpływu na formułowane wypowiedzi rozmówców, ewentualnych prowokacji bądź sugestii stosowanych w toku rozmowy przez nagrywającego. Ocena sądu powinna dotyczyć także tego, czy nagranie zawiera całość wypowiedzi uczestniczących w rozmowie osób, czy zachowuje ciągłość i czy umożliwia ocenę w kwestii jego wierności i autentyczności. Oczywiście ocena ta może wymagać skorzystania z pomocy opinii biegłych.

Przechodząc do analizy stanowiska judykatury, należy zauważyć, że w orzecznictwie Sądu Najwyższego i sądów powszechnych odnośnie do dopuszczalności przeprowadzenia dowodu z nagrania rozmowy przez rozmówcę uczestniczącego w rozmowie, zarysowały się dwa stanowiska. Pierwsze – bezwzględnie zakazujące wykorzystywania tak pozyskanego dowodu, jako sprzecznego z prawem, w tym zasadami współżycia społecznego, drugie – kierujące się zasadą swobodnej oceny dowodów zezwalające sądowi na przeprowadzenie takiego dowodu. Pierwszy nurt znajduje odzwierciedlenie w orzecznictwie sądów apelacyjnych, np. w wyroku Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z 10 stycznia 2008 r.⁷, w którym podkreślono, że nagranie prywatnej rozmowy bez zgody rozmówcy godzi w konstytucyjną zasadę swobody i ochrony komunikowania się (art. 49 Konstytucji RP). Podobny pogląd wyraził również Sąd Apelacyjny w Warszawie, który w wyroku z 6 lipca 1999 r.⁸ stwierdził, że gromadzenie materiału dowodowego w procesie i prezentowanie go przez strony nie powinno odbywać się z naruszeniem zasad współżycia społecznego. Wobec poczynio-

⁷ Sygn. akt I ACa 1057/2007, OSA 2009, Nr 11, poz. 35, s. 56.

⁸ Sygn. akt I ACa 380/99, OSA 2001, Nr 4, poz. 21, s. 53.

nych uwag wyrażone w tym nurcie orzecznictwa zapatrywanie trudno uznać za trafne i należy traktować je jako odosobnione.

W najnowszym orzecznictwie przeważa słuszny pogląd (drugi), zgodnie z którym sąd może przeprowadzić dowód nagrań rozmów prowadzonych przez strony, nawet jeżeli nagrań dokonano bez wiedzy i zgody jednej z nich. Jak się wydaje, ten kierunek orzecznictwa dominuje i zapatrywanie to należy uznać za zasadne. Po raz pierwszy Sąd Najwyższy miał okazję wypowiedzieć się w uzasadnieniu wyroku z 19 października 1989 r.⁹ W innym wyroku z 25 kwietnia 2003 r.¹⁰ Sąd Najwyższy rozważał kwestię dopuszczalności posłużenia się w procesie rozwodowym nagraniami rozmów między stronami, dokonanymi przez jednego z rozmówców bez wiedzy drugiej strony. Sąd stanął na stanowisku, że wykonanie nagrań bez zgody jednego z uczestników rozmowy nie dyskwalifikuje całkowicie nagrania jako dowodu, jeżeli nie została zakwestionowana skutecznie autentyczność takiego materiału. Z najnowszych orzeczeń tegoż sądu można wskazać na stanowisko wyrażone w uzasadnieniu wyroku z 22 kwietnia 2016 r.¹¹, w którym bardzo silnie zaakcentowano możliwość wykorzystania nagrania takich rozmów w sytuacjach, gdy jest to jedyna droga obrony nagrywającego przed drugą stroną, zwłaszcza w prywatnych domowych relacji między nimi, a jednocześnie nie można dowieść w inny sposób krzywdzących zachowań nagrywanego¹².

Kwestia ewentualnej bezprawności działania w tym zakresie została też podniesiona w wyroku Sądu Apelacyjnego w Katowicach z 16 października 2014 r.¹³ W ocenie sądu nagranie rozmowy nie naruszało konstytucyjnie chronionej tajemnicy komunikowania się, a ponadto to uznano, że wprawdzie art. 49 Konstytucji RP zapewnia ochronę tajemnicy komunikowania się, pod pojęciem której mieści się tajemnica korespondencji, tajemnica rozmów telefonicznych, a także innych form przekazu. W uzasadnieniu orzeczenia wskazano, że z tego przepisu wynika m.in. zakaz stosowania podsłuchu telefonicznego, wprowadzania cenzury korespondencji czy też wchodzenia w inny sposób

⁹ Sygn. akt II CR 418/89, OSP 1990, Nr 11–12, poz. 377.

¹⁰ Sygn. akt IV CKN 94/01, Legalis nr 58330.

¹¹ Sygn. akt II CSK 478/15, Legalis nr 1482778.

¹² Zob. też uzasadnienie wyroku SN z 26 sierpnia 2004 r., sygn. akt I CK 133/04, Legalis nr 272411; postanowienie SN z 25 października 2017 r., sygn. akt IV CSK 159/17, Legalis nr 2298293; wyrok SA w Łodzi z 12 sierpnia 2016 r., sygn. akt I ACa 1653/15, OSA 2016, Nr 9, poz. 29, s. 63; wyrok SA w Poznaniu z 23 stycznia 2013 r., sygn. akt I ACa 1142/12, Legalis nr 742268; wyrok SA w Katowicach z 3 listopada 2016 r., sygn. akt III APa 32/16, Legalis nr 1546583.

¹³ Sygn. akt I ACa 528/14, Lex nr 1544714. Podobnie: wyrok SA w Białymstoku z 31 grudnia 2012 r., sygn. akt I ACa 504/11, OSAB 2013, nr 1, s. 17–30, w którym sąd uznał, że dopuszczalne jest przeprowadzenie dowodu z nagrań dokonanych osobiście przez osoby występujące w charakterze stron, które będąc uczestnikami rozmowy, nie naruszają przepisów chroniących tajemnicę komunikowania (art. 49 Konstytucji RP). Osobie, która sama – będąc uczestnikiem rozmowy – nagrywa wypowiedzi uczestniczących w tym zdarzeniu osób, nie można postawić zarzutu, że jej działanie jest sprzeczne z prawem, a co najwyżej dobrymi obyczajami.

w krąg wiadomości dotyczących życia, interesów i działań innych osób. Jednakże skoro pozwany nagrał własną rozmowę, w której uczestniczył, a zatem był uczestnikiem procesu komunikacyjnego, nie naruszył przepisów chroniących tajemnicę komunikowania wyrażoną w art. 49 Konstytucji RP. Nie naruszało tej tajemnicy także wykorzystanie nagrania jako dowodu w procesie cywilnym. Słusznie Sąd Apelacyjny w Katowicach wskazał, że decyzję w przedmiocie dopuszczenia nagrania jako dowodu każdorazowo podejmuje sąd orzekający w sprawie, w której dowód ten ma wpłynąć na ukształtowanie podstawy faktycznej rozstrzygnięcia. Ponadto przy podjęciu tej decyzji może zaistnieć konflikt pomiędzy wartościami konstytucyjnie chronionymi, czyli prawem do sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy przez sąd (art. 45 Konstytucji RP) a prawem do wolności i ochrony komunikowania się (art. 49 Konstytucji RP). Dlatego też decyzja o dopuszczeniu dowodu uzyskanego „sprzecznie z prawem” powinna uwzględniać okoliczności konkretnej sprawy, które w jednym przypadku mogą usprawiedliwiać poprzez danie pierwszeństwa w dążeniu do rozpatrzenia sprawy zgodnie z prawdą materialną, a w innym przypadku poprzez danie pierwszeństwa prawu do ochrony tajemnicy komunikowania się. Trafnie wskazano, że prawo do sądu określone w art. 45 Konstytucji RP, jak i przepisy ustawy regulującej sądowe postępowanie cywilne zezwalają na naruszenie dóbr osobistych, w tym tajemnicy komunikowania się, z uwagi na przedmiot postępowania, który został sądowi przedstawiony przez stronę i realizację ochrony jej praw podmiotowych w postępowaniu sądowym. Dlatego też zgłoszenie wniosku o przeprowadzenie dowodu z nagrania rozmowy stron, zarejestrowanej bez zgody powoda, jak i przeprowadzenie dowodu z tego nagrania nie może zostać zakwalifikowane, jako działanie naruszające dobra osobiste powoda. Z kolei w uzasadnieniu wyroku z 12 marca 2019 r.¹⁴ Sąd Apelacyjny w Poznaniu wyraził podobne zapatrywanie, zgodnie z którym możliwe jest skorzystanie w procesie sądowym z dowodu z nagrań, nawet jeżeli nagrań tych dokonano bez wiedzy i zgody jednego z rozmówców. W ocenie sądu pogląd ten ma zastosowanie, zwłaszcza gdy strona nie może bądź jest dla niej nadmiernie utrudnione dowiedzenie za pomocą innych środków dowodowych swoich racji mających decydujące znaczenie dla rozstrzygnięcia sporu.

Poczynione uwagi skłaniają do jednoznacznej refleksji, że stanowisko judykatury jest jednolite w odniesieniu do odmowy przeprowadzenia w postępowaniu cywilnym dowodu pozyskanego w wyniku przestępstwa, tj. nagrania utrwalającego rozmowę, w której nie uczestniczy nagrywający (prywatnego podsłuchu). Chronologicznie patrząc, Sąd Najwyższy w uzasadnieniu wyroku z 13 listopada 2002 r.¹⁵ wydanym w sprawie, w której nagranie pochodziło z podsłuchu założonego w cudzym mieszkaniu, wskazał, że przepis art. 49

¹⁴ Sygn. akt I ACa 503/18, Legalis nr 2449859.

¹⁵ Sygn. akt I CKN 1150/00, Legalis nr 58330.

Konstytucji RP zapewnia wolność i ochronę tajemnicy komunikowania się, obejmującą również tajemnicę rozmowy. Ograniczenie tej wolności może nastąpić jedynie w wypadkach określonych w ustawie i w sposób w niej określony. Sąd Najwyższy stwierdził, że dążenia przez stronę do uzyskania materiału pozwalającego podważyć prawdziwość zeznań świadka w postępowaniu rozwodowym nie są wystarczająco ważkim powodem łamania wolności komunikowania się i wykorzystania nagrania pochodzącego z przestępstwa. Podobny pogląd podzielił Sąd Najwyższy w wyroku z 22 kwietnia 2016 r.¹⁶, zgodnie z którym w postępowaniu cywilnym niedopuszczalne jest prowadzenie dowodu z nagrań uzyskanych w sposób przestępczy z naruszeniem art. 267 k.k.¹⁷

Wnioski

Uwagi zawarte w niniejszym opracowaniu nie wyczerpują rzecz jasna całości zagadnień związanych z problematyką dotyczącą ciężaru dowodu oraz dowodu uzyskanego sprzecznie z prawem i możliwości jego procesowego wykorzystania. Nie to było zresztą celem autora, a bardziej spojrzenie na rzeczowe kwestie z punktu widzenia przeglądu istniejących przepisów oraz stanu judykatury. W świetle poczynionych uwag można pokusić się o refleksję, że zgodnie z art. 6 k.c. ciężar udowodnienia faktu spoczywa na osobie, która z faktu tego wywodzi skutki prawne. Przepis ten formułuje podstawową regułę rozkładu ciężaru dowodu w sporze, wskazując przede wszystkim na to, kogo obciążają skutki niepowodzenia procesu dowodzenia (tzw. ciężar dowodu w znaczeniu materialnoprawnym). Zgodnie z tą regułą za prawdziwe mogą być przyjęte w procesie cywilnym jedynie fakty, które zostały udowodnione przez stronę obciążoną ciężarem ich dowodzenia, zaś pominięte powinny zostać te fakty, które przez stronę obciążoną obowiązkiem dowodzenia nie zostały w sposób należyty wykazane. Przepis art. 6 k.c. traktuje o ciężarze dowodu w sensie materialnoprawnym i wskazuje, kogo obciążają skutki niewypełnienia obowiązku udowodnienia istnienia prawa. Do jego naruszenia dochodzi wtedy, gdy sąd orzekający przypisuje obowiązek dowodowy innej stronie niż ta, która z określonego faktu wywodzi skutki prawne albo wiąże negatywne skutki z nieprzeprowadzeniem dowodu dla strony nieobciążonej przeprowadzeniem tego dowodu. Nie można przy tym nie zauważyć, że problematyka ciężaru dowodu, obejmująca wiele płaszczyzn i etapów postępowania sądowego, sprowadza się do rozstrzygnięcia sprawy przez sąd na niekorzyść osoby

¹⁶ Sygn. akt II CSK 478/15, OSNC zb. dod. 2018/A/7.

¹⁷ Podobnie: SA w Krakowie w wyroku z 18 maja 2018 r., sygn. akt I ACa 1431/17, Legalis nr 2046303, wskazując, że w postępowaniu cywilnym niedopuszczalne jest prowadzenie dowodu z nagrań uzyskanych w sposób przestępczy, z naruszeniem art. 267 k.k.

opierającej swoje powództwo lub obronę na twierdzeniu o istnieniu jakiegoś faktu prawnego, jeżeli fakt ten nie został udowodniony.

Spoglądając na poruszoną kwestię z perspektywy dowodu pozyskanego z nagrania rozmowy, należy odróżnić dowód z rozmowy nagranej z udziałem rozmówcy, nawet pozyskany bez wiedzy i zgody uczestnika rozmowy, oraz dowód z rozmowy, w której osoba ta nie była rozmówcą, czyli z podsłuchu. Należy uznać stanowisko, zgodnie z którym ten pierwszy dowód, z uwagi na to, że pochodzi z przestępstwa (art. 267 k.k.), nie może przedmiotem postępowania cywilnego i przeprowadzony w trakcie postępowania cywilnego. W drugim wypadku tak pozyskany dowód może być w świetle art. 233 § 1 k.p.c. przedmiotem oceny sądu, a tym samym przeprowadzony przez sąd w postępowaniu cywilnym.

Wykaz literatury

- Białecki M., *Praktyka dopuszczania przez sądy dowodów zdobytych w sposób nielegalny w polskim postępowaniu cywilnym z odwołaniem się do rozwiązań amerykańskich i kanadyjskich*, [w:] A. Góra-Błaszczkowska (red.), *Nowelizacja kodeksu postępowania cywilnego*, Currenda, Sopot 2015.
- Bodio J., *Dopuszczalność dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem. Uwagi prawnoporównawcze w obrębie prawa polskiego*, [w:] K. Knoppek (red.), *Problem dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem w procesie cywilnym*, Wyd. Nauk. UAM, Poznań 2018.
- Cieślak S. (red.), *Postępowanie procesowe przed sądem pierwszej instancji*, seria: System Prawa Procesowego Cywilnego, t. 2, cz. 2, Wolters Kluwer, Warszawa 2016.
- Dolecki H., *Ciężar dowodu w polskim procesie cywilnym*, Wyd. Prawnicze, Warszawa 1998.
- Flaga-Gieruszyńska K., *Środki dowodowe i postępowanie dowodowe w nowelizacji*, „Palestra” 2019, nr 11–12.
- Gajda-Roszczyńska K., *Kilka uwag o dopuszczalności dowodów nielegalnych na tle porównawczym w polskim postępowaniu cywilnym*, [w:] T. Ereciński, P. Grzegorzczak, K. Weitz (red.), *Sine ira et studio. Księga jubileuszowa dedykowana sędziemu Jackowi Gutowskiemu*, Wolters Kluwer, Warszawa 2016.
- Gajda-Roszczyńska K., *Ograniczenia dopuszczalności dowodów nielegalnych w postępowaniu cywilnym – granica czy fundament dążenia do prawdy w postępowaniu cywilnym*, „Przegląd Prawa Cywilnego” 2016, nr 3.
- Grzegorzczak P., Gudowski J., Markiewicz K., Walasik M., Weitz K., Ereciński T. (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, t. 2: Postępowanie rozpoznawcze*, 2022, Lex.
- Karolczyk B., *Dopuszczalność dowodów uzyskanych z naruszeniem prawa w postępowaniu cywilnym*, „Przegląd Sądowy” 2012, nr 4.
- Krakowiak M., *Potajemne nagranie na taśmę jako dowód w postępowaniu cywilnym*, „Monitor Prawniczy” 2005, nr 24.
- Laskowska A., *Dowody w postępowaniu cywilnym uzyskane w sposób sprzeczny z prawem*, „Państwo i Prawo” 2003, nr 12.

- Laskowska-Hulisz A., *Dowody z innych dokumentów niż wymienione w art. 243¹ k.p.c. uzyskane w sposób sprzeczny z prawem*, [w:] K. Knoppek (red.), *Problem dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem w procesie cywilnym*, Wyd. Nauk. UAM, Poznań 2018.
- Marszałkowska-Krześ E. (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, 2023, Legalis.
- Misztal-Konecka J., *Dowody uzyskane sprzecznie z prawem – problem dopuszczalności dowodów czy ich oceny? Kilka uwag na gruncie postępowania cywilnego*, [w:] K. Knoppek (red.), *Problem dowodów uzyskanych sprzecznie z prawem w procesie cywilnym*, Wyd. Nauk. UAM, Poznań 2018.
- Resich Z., *Istota procesu cywilnego*, PWN, Warszawa 1985.
- Skorupka A., *Dopuszczalność dowodu sprzecznego z prawem w sądowym postępowaniu cywilnym*, Wolters Kluwer, Warszawa 2018.
- Wengerek E., *Korzystanie w postępowaniu cywilnym ze środków dowodowych uzyskanych sprzecznie z prawem*, „Państwo i Prawo” 1977, nr 2.
- Zedler F., *Dopuszczalność dowodu z taśmy magnetofonowej w postępowaniu cywilnym*, [w:] E. Łętowska (red.), *Proces i prawo. Rozprawy prawnicze. Księga pamiątkowa ku czci prof. Jerzego Jodłowskiego*, Ossolineum, Wrocław 1989.

Summary

The issue of the burden of proof in the light of illegally obtained evidence and the possibility of its use in court proceedings

Keywords: civil law, evidence, burden of proof, illegally obtained evidence, evidence from a recorded conversation, omission of evidence.

The aim of this article is to discuss the issue of the burden of proof in civil proceedings, focusing on the evidence proceedings, which involve citing statements followed by presenting appropriate evidence to support them. Considering the court decision and science, the author reflects on controversial issues, including the issue of evidence obtained in a manner contrary to the law (illegal) and the possibility of using such evidence in civil proceedings.

